provincie
GELDERLAND

MONUMENTEN INVENTARISATIE PROJECT

Ten geleide

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is een landelijk opgezet project met het doel om in betrekkelijk korte tijd - 5 jaar - een inventarisatie te verkrijgen van bouwkunst en stedebouw uit de periode 1850-1940. De uitvoering van het project wordt verzorgd door de provincies. In Gelderland heeft de provincie de Stichting MIP-Gelderland opgericht, die belast is met de uitvoering van het project.

In Gelderland wordt het MIP uitgevoerd conform de Gelderse streekplanindeling: Midden-Gelderland, Oost-Gelderland, Veluwe en Rivierenland. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt per gemeente geïnventariseerd.

Het eindprodukt, waarover de gemeenten de beschikking krijgen, bestaat uit 3 rapporten, te weten een regiobeschrijving, een gemeentebeschrijving en een inventarisatierapport.

In de regiobeschrijving wordt op hoofdlijnen een schets gegeven van ontwikkelingen die bepalend zijn geweest voor de ruimtelijke kwaliteit, i.c. bouwkundige en stedebouwkundige karakteristieken, uit de periode 1850-1940 in het inventarisatiegebied. Het betreft veelal ontwikkelingen en karakteristieken die behalve van lokaal belang ook een boven-lokaal belang vertegenwoordigen.

In de gemeentebeschrijving, die kan worden beschouwd als een verfijning die betrekking heeft op een deel van het grondgebied van de regiobeschrijving, worden op beknopte wijze de voornaamste historisch-geografische, sociaal-economische, bouwkundige en stedebouwkundige ontwikkelingen uit de periode 1850-1940 weergegeven.
In dit verband dient hoofdstuk 4.5. *Karakterisering geïnventariseerde bebouwing* afzonderlijk te worden genoemd. Het betreft een hoofdstuk dat als "schakel" fungeert tussen het beschrijvende en het inventarisatiegedeelte, te weten het inventarisatierapport.

Het inventarisatierapport voorziet in een beknopte weergave per gemeente van de gebouwde omgeving uit de periode 1850-1940 in de vorm van objecten en complexen op basis van de uitgewerkte MIP-formulieren.

Hoewel de 3 rapporten afzonderlijk kunnen worden gelezen, verdient het aanbeveling het inventarisatiegedeelte niet los te zien van het beschrijvende gedeelte en omgekeerd.

..2/

Met betrekking tot het gebruik van de MIP-eindprodukten dient het volgende te worden opgemerkt.

Bij schrijven d.d. 21 september 1989 - nr. WZ89.59395 - WZ/CE404 is de provincie Gelderland accoord gegaan met de samenwerkingsovereenkomst, zoals opgesteld van rijkswege bij schrijven d.d. 11 augustus 1989, nr. U-172.612, inzake de uitvoering van het Monumenten Inventarisatie Project in Gelderland.

In artikel 8 van bedoelde overeenkomst is het gebruik van de eindprodukten geregeld. Dit artikel luidt als volgt:

"Artikel 8. Gebruik eindprodukten

1. De Provincie is evenals de Rijksdienst ook nadat de eindprodukten als bedoeld in artikel 1, leden a t/m e (*) zijn opgeleverd gerechtigd deze eindprodukten, geheel of gedeeltelijk voor eigen gebruik aan te wenden, te vermenigvuldigen of te publiceren, dan wel, al dan niet tegen financiële vergoeding, voor gebruik aan derden beschikbaar te stellen.
2. De Provincie maakt met derden die zij bij de uitvoering van het Project betrekt zodanige afspraken, dat hen niet de bevoegdheid toekomt, bv. door een beroep op hun toebehorende auteursrechten, in het in het eerste lid omschreven gebruik, geheel of gedeeltelijk te beletten of te belemmeren.
3. De Rijksdienst en de Provincie bevorderen de totstandkoming van openbare publicaties over jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19e eeuw - Tweede Wereldoorlog."

Wij verzoeken u bij het gebruik van de eindprodukten de geraadpleegde bron(nen) te vermelden.

OOST-GELDERLAND

DOETINCHEM

gemeentebeschrijving

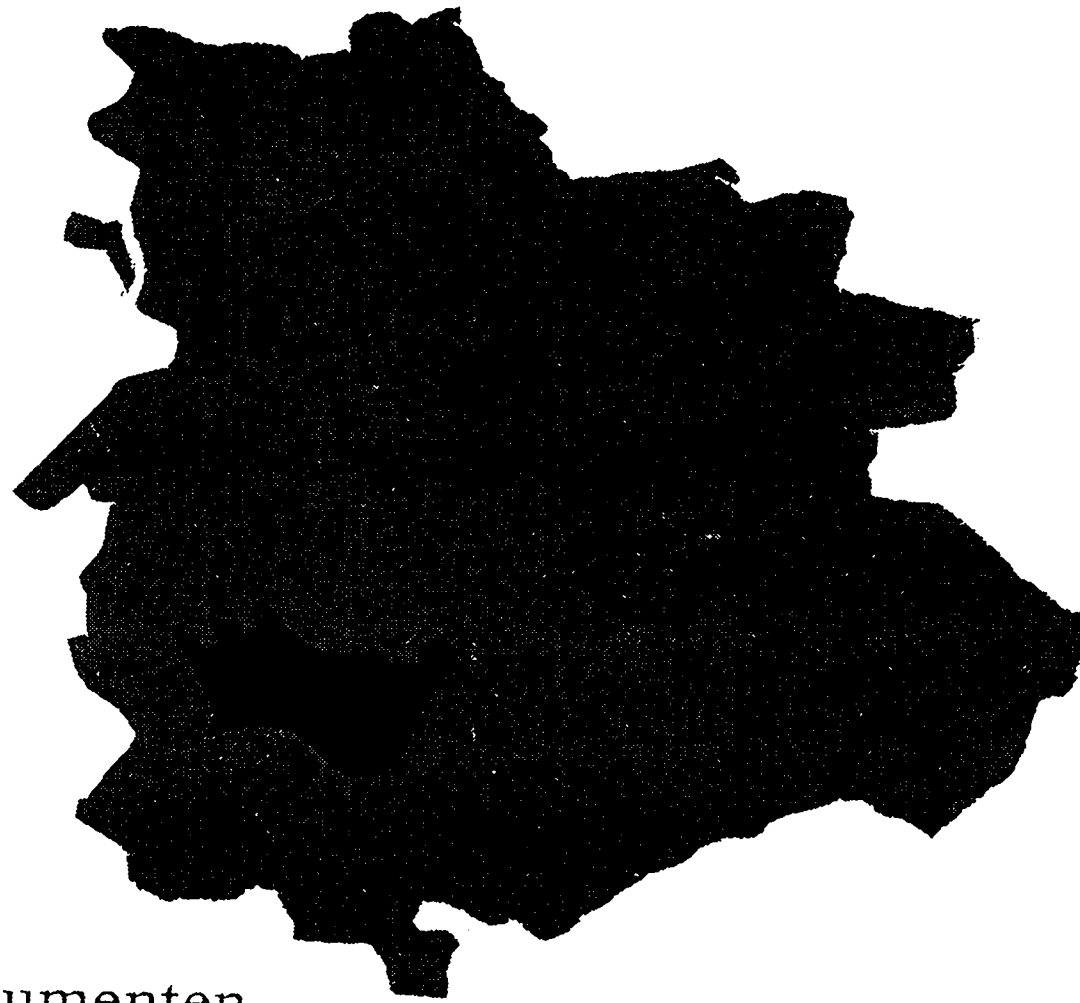

Monumenten
Inventarisatie
Project

GEMEENTEBESCHRIJVING

GEMEENTE DOETINCHEM

INHOUDSOPGAVE

Blz.

1. INLEIDING 3

2. BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK 6

3. INFRASTRUCTUUR 9

4. NEDERZETTINGSSTRUCTUUR 10

4.1. Algemeen

4.2. Functionele ontwikkelingen - periode 1800-1850
- periode 1850-1900
- periode 1900-1940

4.3. Stedebouwkundige structuur - Doetinchem
- Gaanderen
- Verspreide bebouwing

4.4. Ontwikkelingen na 1940

4.5. Karakterisering geïnventariseerde bebouwing

4.6. Typologie uitbreidingen gemeente Doetinchem 1850-1940

4.7. Bijzondere gebieden

GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN/BIBLIOTHEKEN, KAARTMATERIAAL EN LITERATUUR 23

1. INLEIDING

De gemeente Doetinchem bevindt zich in het inventarisatiegebied Oost-Gelderland en heeft een oppervlakte van 5.274 hectare. In 1920 zijn de gemeenten Doetinchem-Stad en Doetinchem-Ambt samengevoegd tot de gemeente Doetinchem (zie afbeelding 1 en 1a).
De gemeente bestaat uit de gelijknamige de hoofdkern, de kern Gaanderen en de gehuchten Dichteren, Langerak, IJzevoorde, Oosseld en Wijnbergen.
De stad Doetinchem is strategisch gelegen op de overgang van laagterras naar rivierdal, nabij het snijpunt van de Slinge en de Oude IJssel.
De Wehlse Beek vormt de zuidwestgrens van de gemeente Doetinchem. Ook andere, veelal naamloze waterlopen, maken deel uit van de gemeentegrens.
Buurgemeenten zijn de gemeenten Wehl, Bergh, Wisch, Zelhem en Hummelo & Keppel.
Haar regionale betekenis ontleent Doetinchem voor een belangrijk deel aan de hoofdvestiging van het streekvervoerbedrijf in Oost-Gelderland, de Gelderse Streekvervoer Maatschappij (G.S.M.), de veemarkt en industrie.
Op 1 januari 1989 telde de gemeente Doetinchem 41.256 inwoners, het hoogst in de gehele Achterhoek. De gemeente Doetinchem neemt op dat punt de zevende plaats in in de provincie Gelderland.

Afbeelding 1
Gemeente Doetinchem, 1866

PROVINCIE GELDERLAND. GEMEENTE DOETINCHEM.

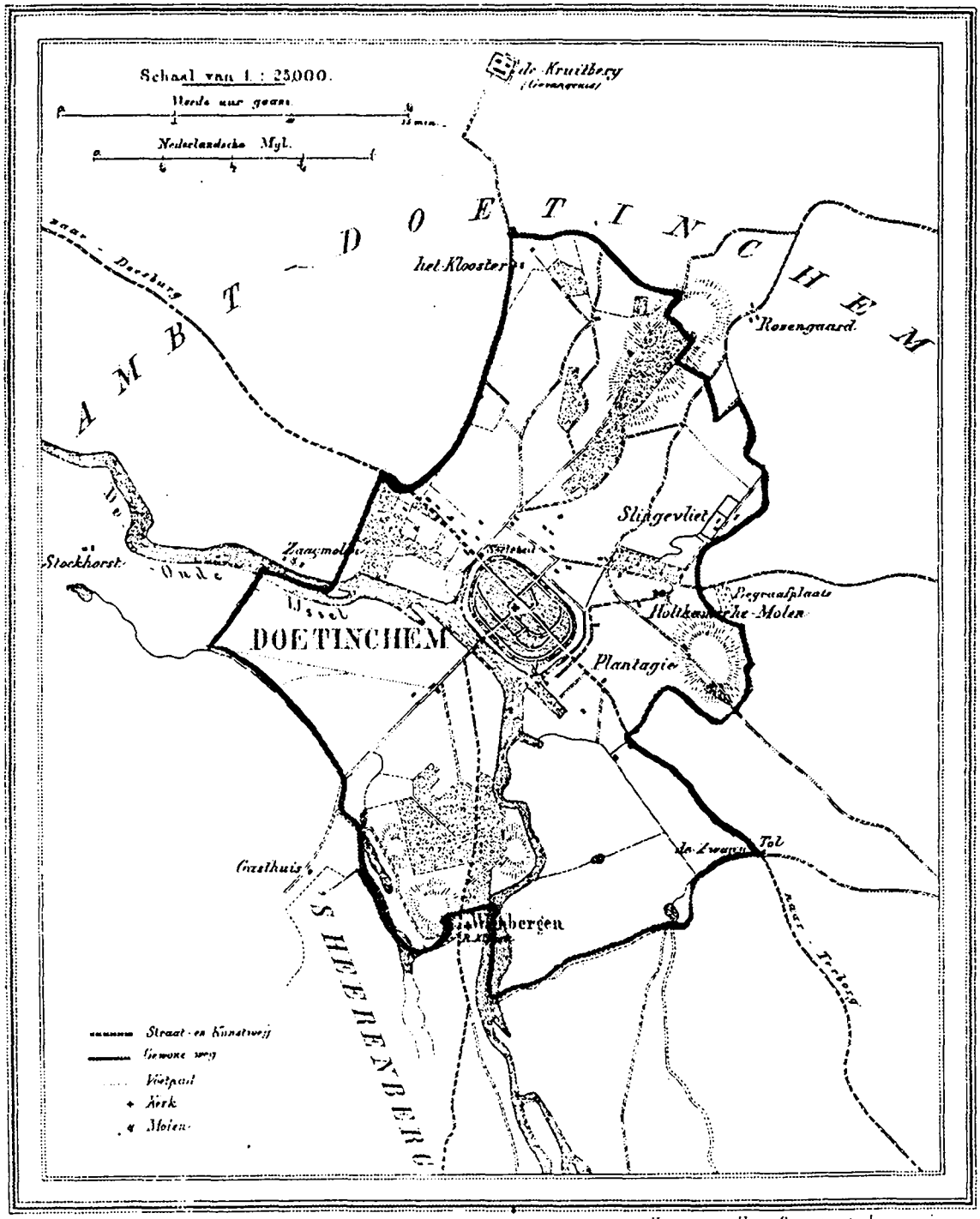

1866. 367 Bunders. 3975 Inwoners. Uitgave van Hugo Springar te Leeuwarden

Afbeelding 1a
Gemeente Ambt-Doetinchem, 1867

PROVINCIE GELDERLAND GEMEENTE AMBT DOETINCHEM.

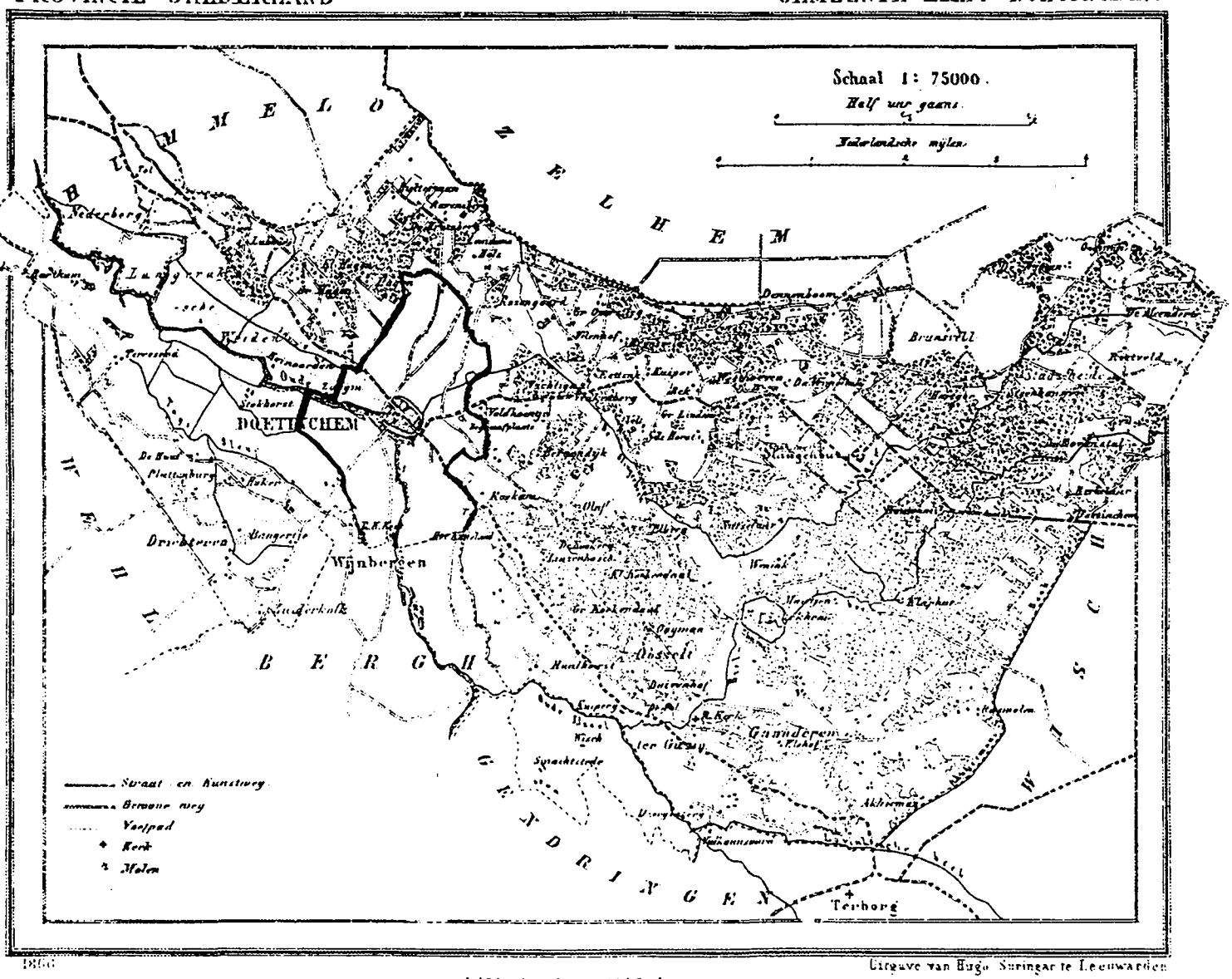

1866 Uitgeve van Hugo Suringar te Leeuwarden

4661 Bunders 3125 Inwoners

2. BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK

Voorafgaand aan de Saale-ijstijd stroomde de Rijn via de IJssel en Oude IJssel in de Zuiderzee. Het IJsseldal was gedurende de Saale-ijstijd bedolven onder een brede landijstong. De afstroming van de Rijn werd daardoor in westelijke richting verlegd. Na het afsmelten van het landijs bleef een breed dal achter ten zuiden van de stuwwalgordel Winterswijk-Wageningen. De IJssel stroomde sindsdien door het voormalige gletscherdal. Gaandeweg heeft de Rijn het dal opgevuld met grove en leem- en ferriethoudende zanden. Gedurende de Weichsel-ijstijd heeft de Rijn zich ingesneden in zijn bedding, waardoor een laagterras is ontstaan (zie afbeelding 2). Dit laagterras is in de gemeente Doetinchem gelegen ten zuiden van de Oude IJssel. Het gebied ten noorden hiervan is bedekt met grove en fijne zanden. Voor een deel gaat het hier om stuifzandduinen, zoals bij Kruisberg en Oosseld, deels gaat het om dekzanden. De dekzandruggen zijn ontstaan door ophoping van vanuit drooggevallen rivierbeddingen getransporteerd materiaal. Ten noordoosten van de gemeente Doetinchem liggen de uitlopers van de Achterhoekse stuwwalgordel. Van hieruit hebben talloze beken, waaronder de Bielheimerbeek en de Slinge, ijzeroer afgezet.

Het grondgebruik in de periode 1850-1940 heeft betrekking op het laagterras - met dekzandruggen en beekbezinking - en het rivierdal. Het laagterras is in het algemeen te droog voor akkerbouw. Op de hoger gelegen gedeelten zijn bossen aangeplant door grootgrondbezitters. De overgang tussen laagterras en rivierdal, die deel uitmaakt van de rivierduingordel ten noorden van de Oude IJssel, is al eeuwenlang in gebruik als akkerland. Men heeft er vooral rogge, haver, tabak en aardappelen geteeld.
Het rivierdal is vooral in gebruik als grasland. Klei werd gewonnen ten behoeve van de baksteenfabricage. Langs de beken en in het rivierdal werd al voor 1800 ijzeroer gewonnen en bewerkt.

Onder invloed van de Achterhoekse stuwwallengordel is de algemene afwatering op het zuidwesten gericht, alwaar het rivierdal van de Oude IJssel ligt. Van een eenduidig kavelpatroon is geen sprake. Als gevolg van lokale ruggen, zoals Kruisberg en Slangenburg, is de zuidwestelijke afstroming verstoord. Het grillige reliëf is van invloed op de grondwaterstand, wier fluctuaties voor beperkingen in het bodemgebruik zorgen.

Doetinchem en Gaanderen zijn gelegen op de overgang van laagterras naar rivierdal. Een deel van de gehuchten bevindt zich op de dekzandflanken van het laagterras.

Afbeelding 2
Geomorfologische kaart gemeente Doetinchem

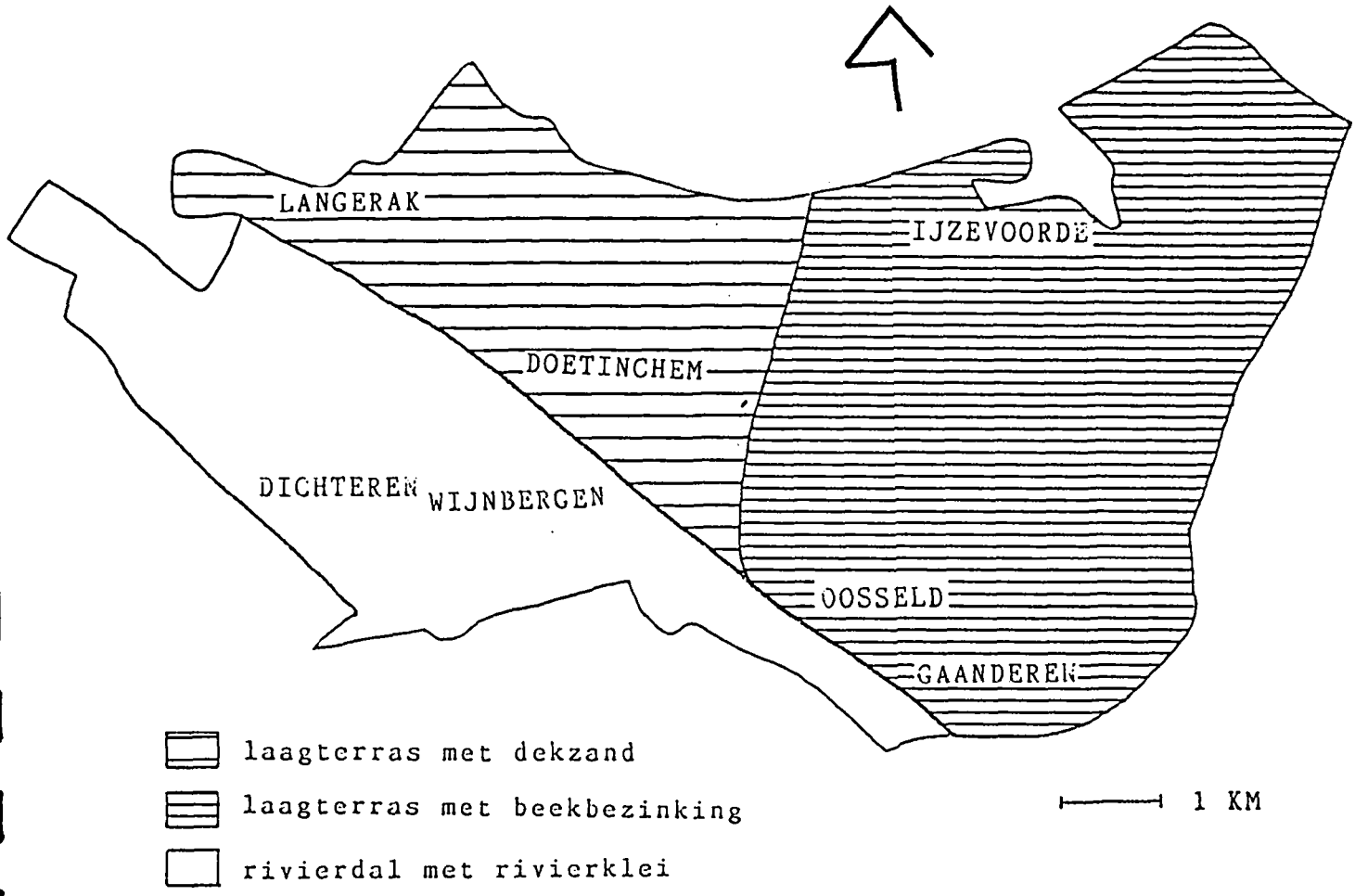

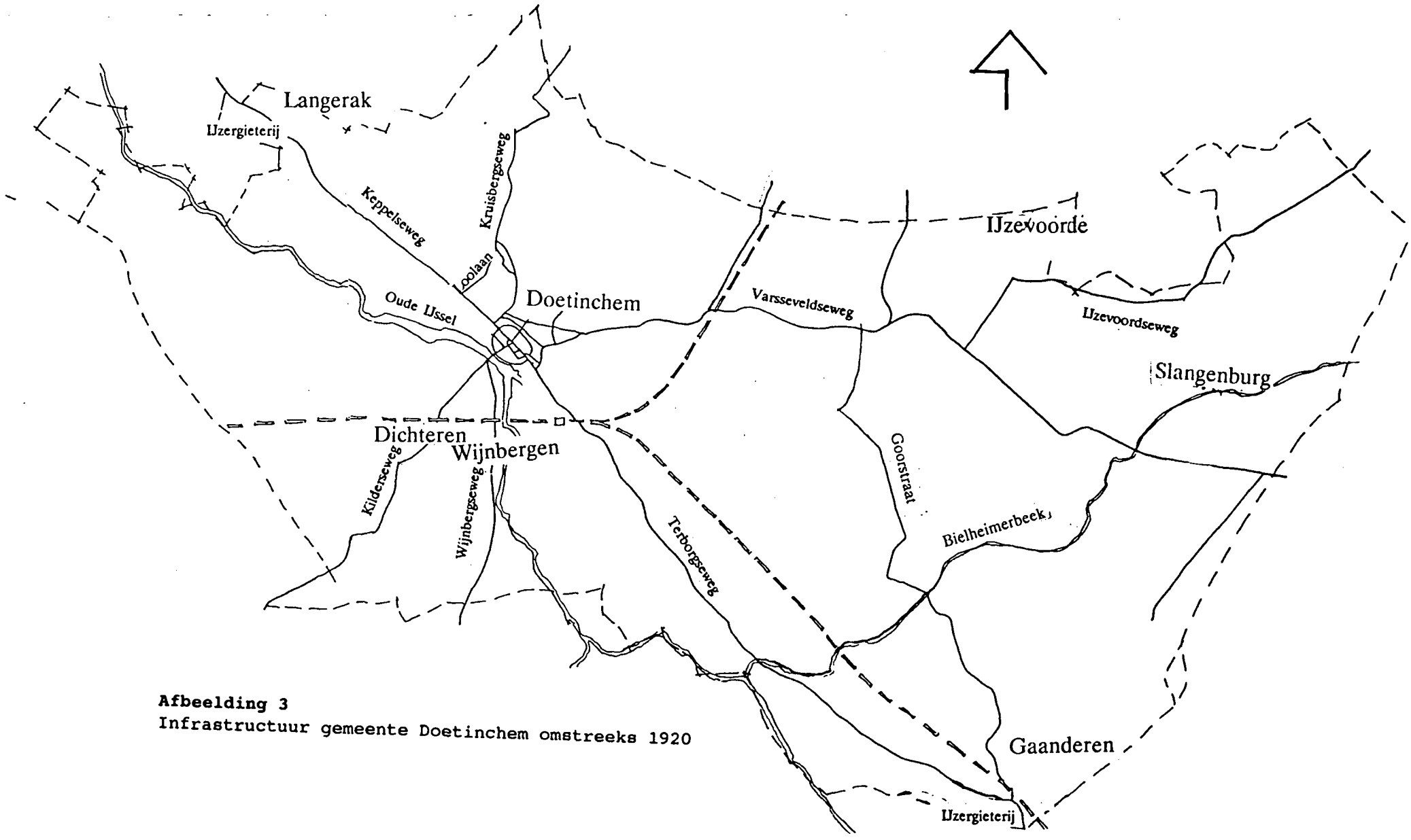

Afbeelding 3
Infrastructuur gemeente Doetinchem omstreeks 1920

3. INFRASTRUCTUUR

Het wegenpatroon op het laagterras en de rivierduingordel is onregelmatig, afgestemd op de verschillen in de hoogtegesteldheid en de grens tussen hoger gelegen, vochthoudende gronden en lager gelegen natte gronden, of evenwijdig daaraan.
Op de rivierduingordel ten noorden van de Oude IJssel bevindt zich vanaf de Late Middeleeuwen de belangrijkste verbinding, tussen Doetinchem en Duitsland. De huidige Rijksweg is gelegen op het grootste deel van dit tracé en is in 1845 verhard (tot Gendringen). Nog voor 1866 zijn de wegen naar Zeddam-Emmerik en Varsseveld (Varsseveldseweg) van een grindlaag voorzien.

Rond 1885 kwam de spoorlijn met Arnhem/Zevenaar en Enschede tot stand, inclusief de verbinding met Ruurlo (tot 1935). De spoorbrug over de Oude IJssel dateert van 1885. De verbinding met Winterswijk dateert van 1885. De lokaalspoorweg naar Dinxperlo werd al in 1904 opgeheven. In 1881 werd de Geldersche Stoomtramweg Maatschappij (daarna G.S.M. thans Gelderse Streekvervoer Maatschappij, opgericht. Er kwamen tramverbindingen tot stand met Dieren (1881), Terborg (1882), Anholt (1903), Zutphen (1905) en Emmerik (1901). Vanaf 1923 ging de G.S.M. over op busdiensten op de trajecten naar Zelhem, Kilder-Tolkamer, Slangenburg, Varsseveld, Westendorp, Didam-Laag-Keppel en Arnhem. Nog voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog werden busdiensten ingesteld op Zutphen, Enschede en Apeldoorn.

De Oude IJssel is voor Doetinchem van grote betekenis geweest als vaarweg voor het handelsverkeer. Voortdurend werden initiatieven ondernomen de bevaarbaarheid te bevorderen. Pas na de bouw van een schutsluis te Laag-Keppel (1763) en vooral de vele bagger- en kanalisatiewerkzaamheden eind 19e, begin 20e eeuw werd scheepvaartverkeer op de Oude IJssel goed mogelijk.
De brug over de Oude IJssel is een van de oude toegangswegen tot de oude kern van Doetinchem. Deze werd in 1937 vervangen door een betonnen brug. De spoorbrug over de Oude IJssel dateert van 1885.

In 1920 werd Doetinchem aangesloten op het elektriciteitsnet van de P.G.E.M. In 1937 werd in deze plaats een onderstation gebouwd.
De Doetinchemse gasfabriek dateerde van 1863 en is inmiddels afgebroken.
In 1936 werd Doetinchem aangesloten op het regionale leidingwaternet. Twee jaar later werd de watertoren in gebruik gesteld.

4. NEDERZETTINGSSTRUCTUUR

4.1. Algemeen

Van permanente bewoning van de rivierduinen rond Doetinchem is sprake vanaf 800. Nabij de rivierenkruising van Oude IJssel en Slinge is de villa Duttinghem gebouwd. Langerak werd in 828 vermeld. Rond het jaar 1100 is rondom de oude kern van Doetinchem een eerste ringmuur gebouwd. Delen van het ommuurde gebied zijn vanaf 1160 in handen gekomen van het in 1579 verdwenen klooster Bethlehem. Een belangrijke impuls voor de ontwikkeling van de nederzetting vond plaats in 1230, toen de jaarmarkt van Doesburg verplaatst werd naar Doetinchem. Een jaar later is de nederzetting omgracht. In 1237 kreeg Doetinchem stadsrechten. Binnen een eeuw waren de verdedigingswerken gereed (een versterking volgde in 1434).
De stad Doetinchem verwierf zich steeds meer een plaats op de internationale handel. Met name de textielindustrie was van belang voor de Hanzestad Doetinchem (1420). De streek langs de Oude IJssel kreeg in de late Middeleeuwen en gedurende de Tachtigjarige Oorlog een extra strategische betekenis. Op diverse plaatsen werden versterkingen aangebracht, waaronder Slangenburg. Gedurende de 17e eeuw raakte de betekenis van Doetinchem als vesting- en handelsstad in de vergetelheid. Buiten de stad bloeide de tabaksteelt op. In 1664 is te Rekkem aan de Bielheimerbeek een ijzermolen opgericht.
Op enkele plaatsen langs de Oude IJssel zijn in de tweede helft van 17e eeuw ijzermolens gesticht. In 1664 werd op het Landgoed Rekhem, nabij Gaanderen, aan de Bielheimerbeek niet ver van de plaats waar deze beek in de Oude IJssel uitmondt, een ijzermolen gesticht. Het betreft de oudste ijzermolen in ons land, die in 1794 werd verplaatst naar Keppel en werd voortgezet onder de benaming "De Keppelse IJzergieterij".

4.2. Functionele ontwikkelingen

Periode 1800-1850

De stad Doetinchem telde in 1800 ca. 1.350 inwoners. Het belangrijkste middel van bestaan was de landbouw. Doetinchem is dan al een marktstadje met een verzorgend karakter voor de agrarische omgeving en beschikte over een bierbrouwerij, een zeepziederij, leerlooierijen, een knopenmakerij, een linnenweverij, een ijzergieterij en een vlasspinnerij, waarin slechts enkele tientallen personen werk vonden. De handel was nog van weinig belang gezien de beperkte bevaarbaarheid van de Oude IJssel en de gebrekkige ontsluiting van het achterland. Tabak, vlees en hout waren de belangrijkste produkten.
In 1817 werd Ambt-Doetinchem als zelfstandige gemeente gevormd. In het ambt werd in 1820 ijzergieterij Vulcaansoord te Gaanderen opgericht. Deze nam de plaats in van de in 1810 afgebroken Rekkemse ijzergieterij. De concurrentie van de ijzergieterijen in Keppel, Terborg en Ulft is groot. De ruime beschikbaarheid van ijzeroer, alsook het water van de Oude IJssel als bron van goedkope energie waren belangrijke vestigingsfactoren. In het rivierdal, nabij Wijnbergen, heeft tijdelijk een kleine steenfabriek gestaan.

De handel in tabak, de pacht van weiden, opbrengsten uit de landbouw vormden de belangrijkste bronnen van inkomsten voor de stad. In 1829 werden de laatste marken verdeeld. De belangrijkste ontwikkeling echter in de periode 1800-1850 betreft de verharding van de doorgaande weg naar Doesburg en Gendringen.

Periode 1850-1900

In 1850 werd het ambacht van klompenmaker in de gemeente Doetinchem van belang. In de 25 klompenmakerijen werkten zo'n 100 personen. Tezamen met de ijzergieterij vormde de klompenmakerij de belangrijkste bron van werkgelegenheid buiten de landbouw in het Ambt.
Tussen 1850 en 1862 werden de meeste stadspoorten afgebroken en kon de stad zich verder uitbreiden. Er werden enkele nieuwe fabrieken opgericht, waaronder een klompenfabriek, een meubelfabriek, drie sigarenfabrieken, een groenteconservenfabriek, een suikerfabriek, meelfabrieken en een vleeswarenfabriek.
Tot omstreeks 1880 nam de industrie in Doetinchem een bescheiden plaats in. Vooreerst waren de ontwikkelingen in de landbouw belangrijker voor de marktstad. Door verbeterde technieken van ontwatering en bemesting konden delen van het laagterras in ontginning genomen worden. Een belangrijke stimulans voor de regionale marktvorming was de agrarische crisis in het laatste kwart van de 19e eeuw. Vele boeren in de wijde omgeving schakelden over op weidebouw. De al bestaande veemarkt te Doetinchem groeide uit tot een van de belangrijkste in de Achterhoek en Liemers.
Een belangrijk initiatief voor de ontwikkeling van Doetinchem tot cultureel centrum werd omstreeks 1867 genomen door dominee Van Dijk. Deze richtte diverse scholen op. In 1867 werd het Rijksopvoedingsgesticht De Kruisberg geopend.
De industriële ontwikkeling van de gemeente Doetinchem vond vooral plaats in het Ambt. IJzergieterij Vulcaansoord was de belangrijkste fabriek. In 1894 werd te Langerak een ijzergieterij opgericht. De winning van ijzeroer ter plaatse werd na 1890 gestaakt. De opkomst van het industriecentrum Ruhrgebied is van groot belang voor de Achterhoekse ijzergieterijen.
In 1900 was de in 1873 opgerichte drukkerij van Misset de grootste individuele werkgever binnen de stad. Er werkten toen 19 personen.

Periode 1900-1940

Tussen 1900 en 1940 groeide het bevolkingsaantal in de gemeente Doetinchem van ca. 7.500 naar ca. 17.700 inwoners (zie afbeelding 4). Daarmee was Doetinchem qua inwonertal de sterkst groeiende Oost-Gelderse gemeente. Het vestigingsoverschot voor het tijdvak 1850-1940 bedroeg ca. 1.000 personen. Het forensisme uit de gemeente Bergh was groot.
De basis voor de ontwikkeling van Doetinchem van marktstad naar industriestad werd gelegd tussen 1880 en 1920. Deze basis is veelzijdig. Niettemin groeide de veemarkt uit tot één van de belangrijkste in Nederland.
Op industrieel gebied was steeds meer sprake van mechanisering in voormalige ambachtelijke bedrijven. Nieuwe fabrieken zijn o.a. de betonsteenfabriek, de zuivelfabriek en de brandkastenfabriek.
Op het gebied van onderwijs breidden de voorzieningen zich uit. Ziekenhuizen werden gebouwd in 1909 en 1929.

Omstreeks 1920 werd duidelijk dat de stad te compact is voor de vele, met name industriële, activiteiten. Om het nijpende ruimtegebrek te omzeilen, de industrie langs de Oude IJssel, alsmede de handels- en onderwijsvoorzieningen de ruimte te bieden, werden in 1920 de gemeenten Doetinchem-Stad en Doetinchem-Ambt samengevoegd tot de gemeente Doetinchem. De nieuwe gemeente telde toen zo'n 11.800 inwoners. Vanaf 1920 vond het industrialisatieproces in versneld tempo plaats. Dit had te maken met de goede infrastructurele voorzieningen, het beschikbaar komen van goedkope arbeidskrachten (als gevolg van de teruggelopen werkgelegenheid in de Duitse industrie), en vooral ook de vele afsplitsingen van reeds bestaande industrievestigingen. In 1930 is ca. de helft van de beroepsbevolking in de industriesector werkzaam. IJzergieterij Vulcaansoord bood werk aan zo'n 600 personen, de drukkerij van Misset had toen zo'n 250 werknemers in dienst. Kort voor de Tweede Wereldoorlog zijn de belangrijkste fabrieken in de gemeente Doetinchem IJzergieterij Vulcaansoord, uitgeverij Misset, diverse meubel- en houtverwerkende fabrieken, een papierfabriek, drie lederwarenfabrieken, rubberfabriek Vredestein, de ijzergieterij te Langerak, vier emailleerfabrieken (waarvan twee in Gaanderen), een spinpottenfabriek, een brandkastenfabriek, een fornuizenfabriek (Gaanderen), een vleeswarenfabriek, een conservenfabriek, een draadnagelfabriek, een electromotorenfabriek, een klompenfabriek en de reparatiewerkplaats van de G.T.W.

Afbeelding 4
Bevolkingsontwikkeling gemeente Doetinchem 1850-1940
(indexcijfers, waarbij in 1850 4.709 inwoners = 100)

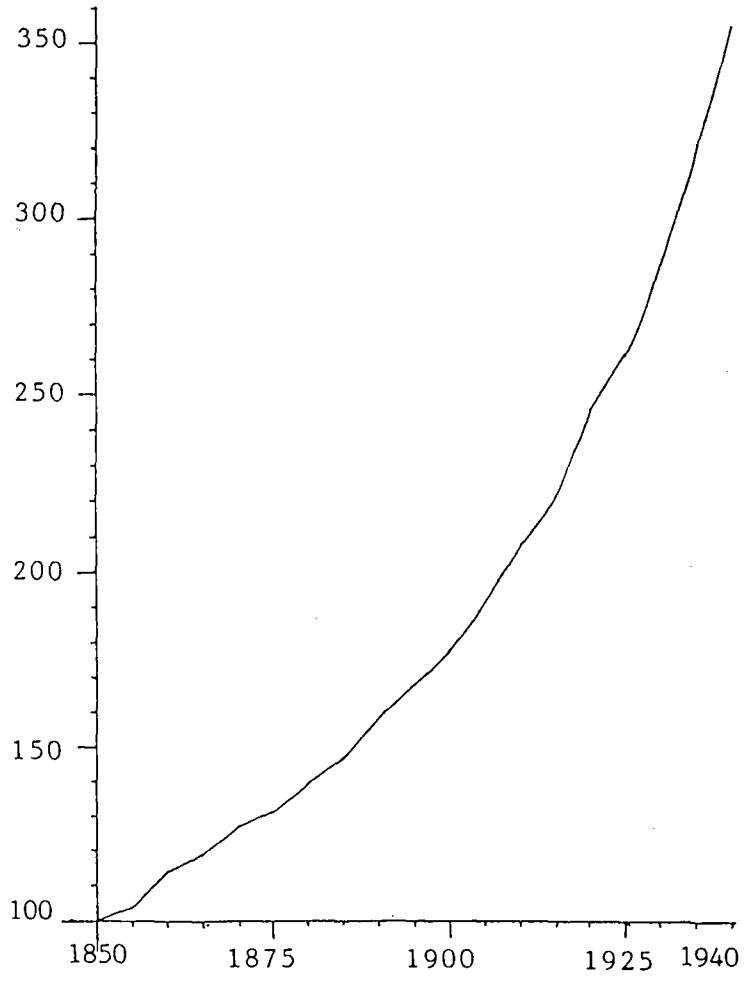

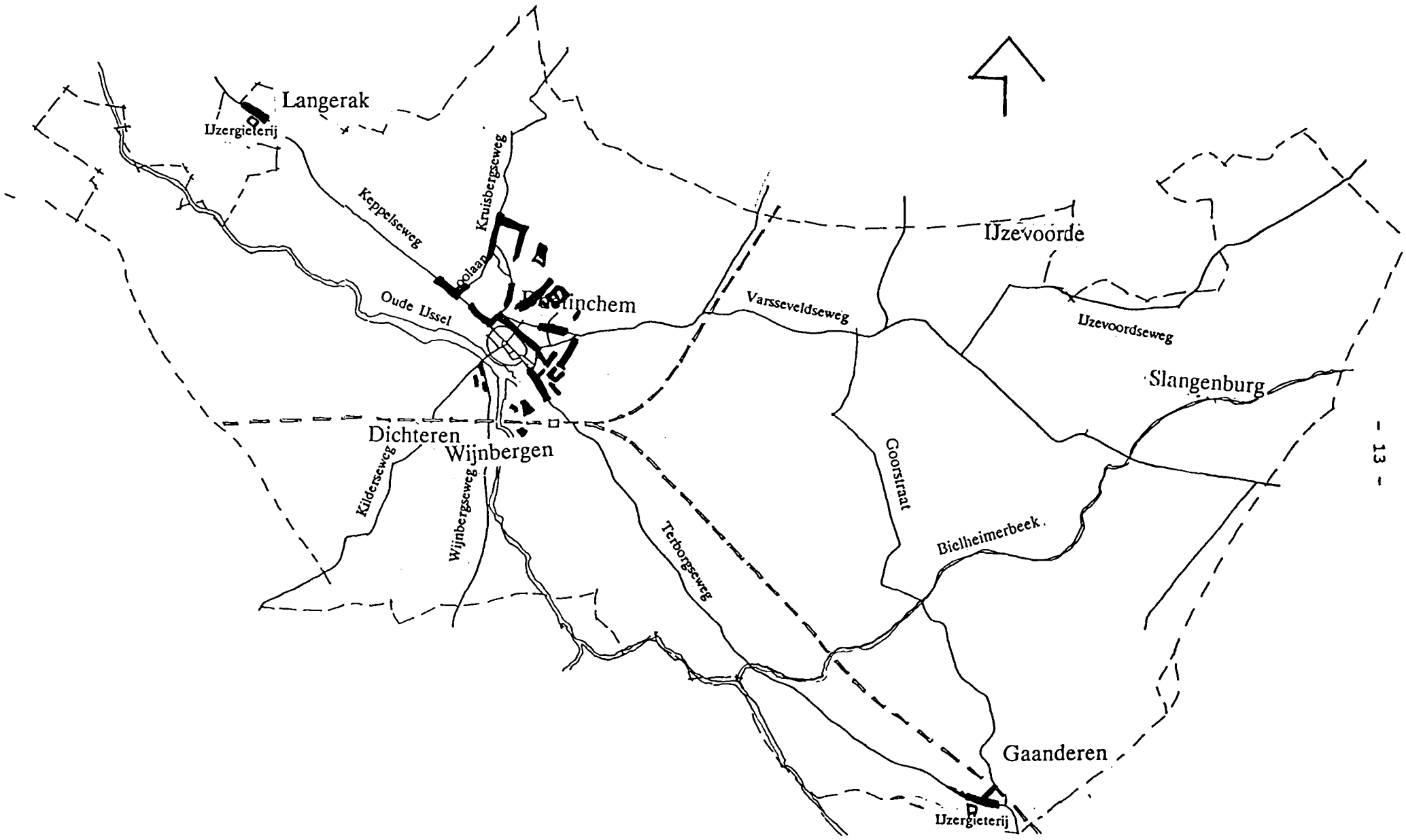

Afbeelding 5
Schematische weergave uitbreidingen 1850-1940 gemeente Doetinchem

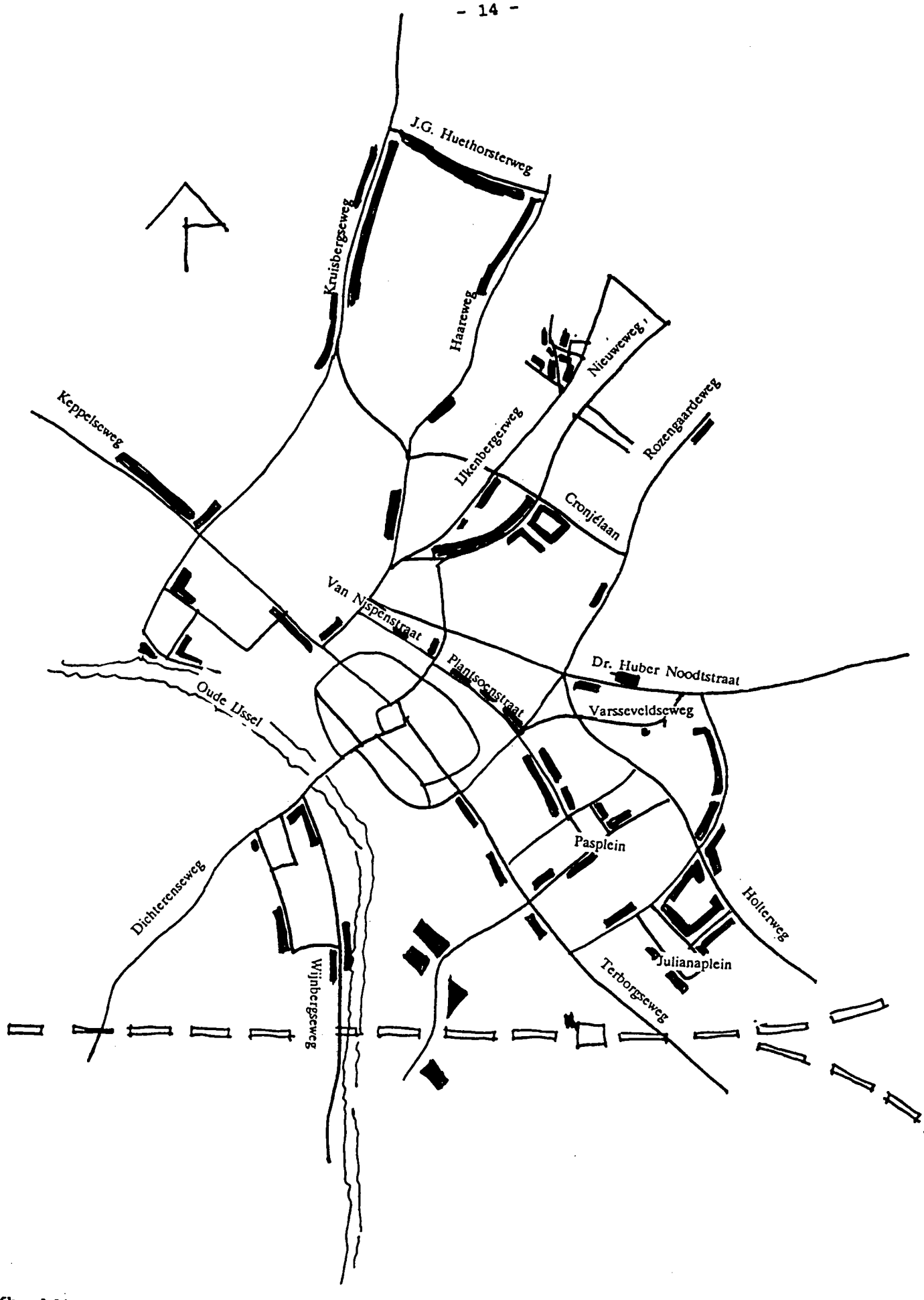

Afbeelding 6
Schematische weergave uitbreidingen 1850-1940 kern Doetinchem

4.3. Stedebouwkundige structuur per kern

Doetinchem
Doetinchem, een kleine vestingplaats aan de Oude IJssel was aanvankelijk een handels- en exportcentrum.
Na de ontmanteling in het midden van de 19e eeuw heeft in Doetinchem tot 1940 slechts een beperkte ontwikkeling plaats gevonden. De eerste uitbreidingen buiten de voormalige stadswallen die tussen 1850 en 1862 werden afgebroken, ontstonden na 1862. De wallen en grachten werden herschapen tot plantsoen. In het wallenplantsoen werd aan de noordzijde de sociëteit gebouwd en aan de Plantsoenstraat een aantal villa's. Langs de assen naar Doesburg en Gaanderen vond de uitbreiding plaats, o.a. lintvormig langs de Terborgseweg, de Keppelseweg, Plantsoenstraat en de Van Nispenstraat. De bebouwing bestond uit een afwisseling van grotere en kleinere villa's en openbare gebouwen.
Vervolgens werd lineair gebouwd in noordelijke richting langs de Kruisbergseweg, de IJkenbergerweg en de Rozengaardseweg. In oostelijke richting vond een lineaire ontwikkeling langs de Wilheminastraat en de Holterweg plaats. De aanleg van de spoorlijn in 1885 heeft tot gevolg gehad dat het gebied tussen het spoorwegstation en de stadskern voor de werkgelegenheid werd bestemd. In de onmiddellijke omgeving van het station vestigden zich o.a. Misset en Hevea. Noordelijk van het centrum is een complex aangelegd, waar een houtzagerij en de gasfabriek zijn gelegen. Woningbouwvereniging De Goede Woning bouwde in 1922 bij de Nieuweweg en de Holterweg middenstandswoningen. In de periode rond de jaren '30 van deze eeuw werd een planmatig opgezet wijkje met arbeiderswoningen bij het Javaplein gebouwd. In dezelfde tijd werd een arbeiderswijkje opgericht bij de Nieuweweg/Cronjélaan.
Als gevolg van de toenemende betekenis van Doetinchem als marktplaats voor de veehandel verrezen ten zuiden van de Dr. Huber Noodtstraat markthallen en een grote veemarkt. Ook vond in de jaren '30 aan het Pasplein en Julianaplein villabebouwing plaats. In dezelfde periode werd verdicht in de bestaande bebouwingslinten o.a. aan de Kruisbergseweg en de J.H. Heuthorsterweg. Tot 1940 vond slechts een kleine uitbreiding plaats ten zuidwesten van de Oude IJssel in het gebied Wijnbergen.

Gaanderen
Zuidelijk van Doetinchem ligt de kern Gaanderen. De ontwikkeling in de periode 1850-1940 vond voornamelijk lineair plaats langs de Terborgseweg en de Hoofdstraat. Op de grens met Wisch werd in 1820 ijzergieterij Vulcaansoord gebouwd.

Buitengebied
In het buitengebied komt verspreid boerderijbebouwing voor, met in Dichteren een bundeling van woon- en agrarische bebouwing; in IJzevoorde een concentratie van agrarische bebouwing. In Langerak werd een ijzergieterij gebouwd met aan weerszijden van de Keppelseweg arbeiderswoningen.

4.4. Ontwikkelingen na 1940

Als gevolg van oorlogsgeweld werd een belangrijk deel van de stad verwoest. De wederopbouw is op basis van het oorspronkelijk vrij brede stratenpatroon gerealiseerd.

Na de Tweede Wereldoorlog groeide Doetinchem uit tot één van de grootste steden in de Achterhoek. Planmatige uitbreiding vond in oostelijke richting plaats. Ten zuiden van de spoorlijn kwam de belangrijkste industrie tot ontwikkeling. Een zelfde industrie-ontwikkeling vond plaats in noordelijke richting aan beide zijden van de Oude IJssel. De laatste decennia werd de Huet gerealiseerd, een woonwijk ten westen van het centrum.

In Gaanderen vond de belangrijkste ontwikkeling aan beide zijden van de spoorlijn plaats.

In de jaren '70 werd de rijksweg A18 aangelegd en werden de wegen naar Doesburg, Emmerik en Gendringen sterk verbreed.

4.5. Karakterisering geïnventariseerde bebouwing

Wonen
Karakteristiek voor de gemeente Doetinchem zijn de woonhuizen uit de periode 1920-1940. Vele hebben een erker waarop een balkon met gepotdekselde balustrade in Amsterdamse Schoolstijl. Een groot aantal is gebouwd door Bernard Ovink. Fraaie voorbeelden zijn gelegen aan het Pasplein en omgeving van het Worpplein.

Eveneens karakteristiek zijn de villa's uit het laatste kwart van de 19e eeuw (Eclecticisme) en van rond de eeuwwisseling. Concentraties worden aangetroffen aan de Plantsoenstraat, de Dominee Van Dijkweg en de Keppelseweg. De meeste zijn ontworpen door Jan Ovink Sr.
Verspreid over de plaats Doetinchem komen rijtjes arbeiderswoningen voor, sober versierd met Neorenaissance elementen zoals (gemetselde) speklagen en segmentbogen met diamantkoppen.
Sociale woningbouw wordt geconcentreerd aangetroffen in wijkjes: de wijk bij het Javaplein en het wijkje bij de Paul Krugerlaan. Dubbele woonhuizen met een achterhuis (T-vormige plattegrond, begin van deze eeuw) komen in de hele gemeente voor.

Werken
In het centrum van Doetinchem liggen winkelpanden uit de tweede helft van de 19e eeuw en het begin van de 20e eeuw, o.a. in eclecticistische stijl en Jugendstil. Ook worden hier enkele pakhuisjes uit de 19e eeuw aangetroffen.
In het gehucht Dichteren staat een stellingmolen (Rijksmonument) met knechtenwoning, evenals een oude smederij.
Verspreid over het buitengebied van de gemeente Doetinchem en in Gaanderen liggen boerderijen voornamelijk van het hallehuistype met een wolfdak. Bij één van die boerderijen - aan de Bezelhorstweg - staat nog een zaadberg.
Ook wordt een beperkt aantal T-boerderijen aangetroffen met een voorhuis van één bouwlaag met zolderverdieping.

Infrastructuur
Vermeldenswaardig in de categorie infrastructuur zijn de watertoren (XXa) aan de Oude Terborgseweg, de gecementeerde grenspalen met grint bekleed en het oude tram- en busstation (ca. 1900) aan de Keppelseweg. Van vóór de Tweede Wereldoorlog dateert de electriciteitscentrale met personeelswoningen in Delftse Schoolstijl aan de Keppelseweg te Doetinchem.

Maatschappelijke voorzieningen
De volgende kerken moeten worden genoemd: de R.K. kerk Onze Lieve Vrouw ter Hemelopneming (1934, architect Valk) aan de Prins Hendrikstraat met het bijbehorende klooster en de pastorie; de N.H. kerk en pastorie (Eclecticisme) aan de Burg. Van Nispenstraat; de neogotische R.K. kerk St. Martinus te Gaanderen (1921/1913, architect Hoogenkamp) met naastgelegen pastorie en begraafplaats; de R.K. kerk St. Martinus (1910) met pastorie en begraafplaats te Wijnbergen en de N.H. kerk (1930) aan de IJzevoortsestraat.

Ook vermeldenswaardig zijn de volgende begraafplaatsen: R.K. begraafplaats met neogotisch lijkenhuisje aan de Terborgseweg; het Stadskerkhof aan de Ds. Van Dijkweg; de begraafplaats Ambt Doetinchem aan de Varsseveldseweg; de begraafplaats aan de Loolaan met een neoclassicistisch poortgebouw (1892), ontworpen door J. Ovink Sr., de Joodse begraafplaats op de IJkenberg.
Van de scholen zijn vermeldenswaardig de school no. 1 (1895) ontworpen door J. Ovink; het eclecticistisch neorenaissancistisch internaat "Ruimzicht" met theekoepel en het oude schooltje (XXa) te Wijnbergen. Van na de oorlog dateert het nieuw-zakelijke schoolgebouw aan de Kruisbergseweg, ontworpen door Gerrit Rietveld.
Aan de Varsseveldseweg staat nog het oude gemeentehuis (ca. 1850).
Aan de Kruisbergseweg wordt een gevangenis (XIXc, resp. XXa) aangetroffen met personeelswoningen. In het centrum van Doetinchem staat op de hoek van de Grutstraat en de Omdraai een bankgebouw uit 1915, gesticht door de Geldersche Krediet Vereniging (thans ABN). Het gebouw is ontworpen door B. Ovink in een zakelijke bouwtrant die duidelijk de invloed van architecten als Berlage en De Bazel toont. De wijze waarop het beeldhouwwerk in het muurvlak is opgenomen kan als Berlagiaans worden omschreven. Dit zeer fraaie beeldhouwwerk is van de hand van Hildo Krop.
Het uitzonderlijk mooie postkantoor in het centrum van Doetinchem is een zuiver voorbeeld van het bouwen van binnen naar buiten en het materiaalgebruik, kenmerkend voor de architectuur van de Amsterdamse School. Het gebouw is ontworpen door architect J. Crouwel en gebouwd omstreeks 1920.

Kaart 1

TYPOLOGIE UITBREIDINGEN GEMEENTE DOETINCHEM 1850-1940

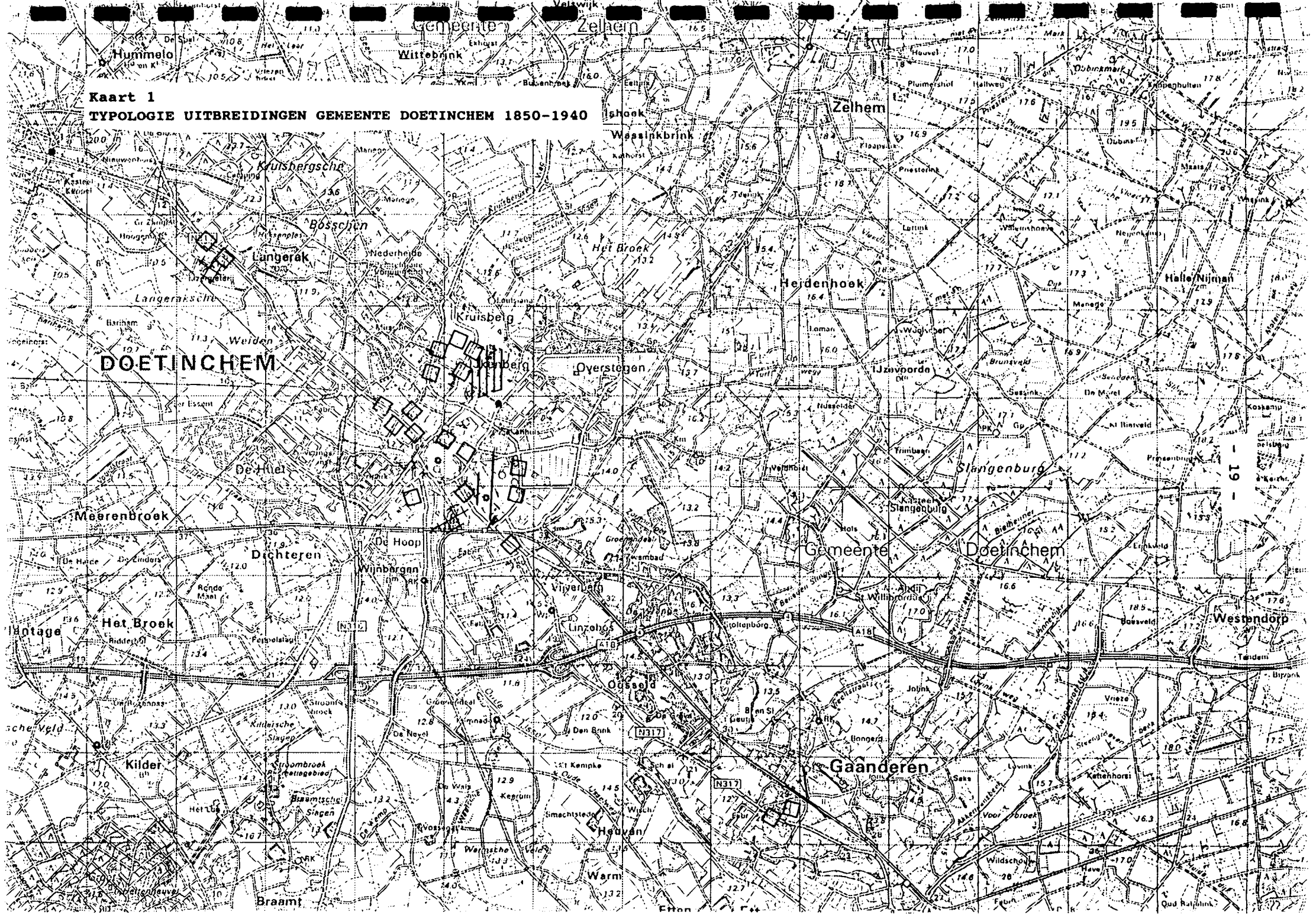

4.6. Typologie uitbreidingen gemeente Doetinchem 1850-1940
toelichting bij kaart 1

Type aanduiding	Type-omschrijving	Bijzondere gebieden
Niet-stedelijk ingerichte gebieden		
Algemeen	- functie gemengd of wonen - niet-planmatig of planmatige ontwikkelingen - vaak eenvoudig of op prestedelijke structuur geent stratennet - regelmatige voortuinen - weinig aaneengesloten bebouwing - bebouwing vnl. niet-complexmatig	
Villagebieden	- functie: wonen - niet-planmatige en planmatige ontwikkelingen - stratennet vaak met bijzondere patroon- of vormen kenmerken - groene straten, tuinen rondom - vnl. losse bebouwing - bebouwing vnl. niet-complexmatig.	
Gebieden zonder woonfunctie		
Industriegebieden	- functie: industrie/bedrijvigheid/handel/verkeer (b.v. spoorwegemplacement, vliegveld) - inrichting en bebouwing vaak in samenhang met specifieke locatie en/of specifieke functies (b.v. haventerreinen, kolenmijn/waterleidingbedrijf)	
Andere aanduidingen		
- Lineaire onwikkelingen	- functie: gemengd of wonen - niet-planmatige en planmatige ontwikkelingen	

4.7. Bijzondere gebieden

De term bijzonder gebied wordt gehanteerd voor gebieden die zijn gebouwd of aangelegd in de periode 1850-1940. Bij de beoordeling is de criterialijst (zie blad 22) gehanteerd volgens de zgn. "MIP-handleiding". Hierbij zijn grotere samenhangende (stede-)bouwkundige structuren bekeken. Bij de bouwkundige inventarisaties zijn samenhangende bouwkundige complexen aangegeven.
Dat in de gemeente geen of weinig bijzondere gebieden voorkomen, zegt niets over de schoonheid of opbouw van de gemeente.

In de gemeente Doetinchem komen geen bijzondere gebieden ontwikkeld en/of gebouwd in de periode 1850-1940 voor.

CRITERIA VOOR DE AANDUIDING BIJZONDERE GEBIEDEN

I. Intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit, zoals:
   1. kwaliteit van het ruimtelijk concept;
   2. betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/voorzieningen;
   3. betekenis vanwege architectonische/architectuurhistorische kwaliteit;
   4. betekenis vanwege specifieke vorm voor specifieke functionele ontwikkelingen (b.v. havengebied, city-ontwikkeling, sportpark)

II. Bijzondere historische betekenis, zoals:
   1. structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijk uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke, sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling;
   2. betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedebouwkundig denken;
   3. betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering)

III. Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals:
   1. betekenis als onderdeel van een groter geheel
   2. betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving;
   3. betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel

IV. Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)

V. Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)

GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN/BIBLIOTHEKEN/KAARTMATERIAAL EN LITERATUUR

Archieven en Literatuur

* Rijksarchief in Gelderland
* Katholieke Universiteit Nijmegen, Faculteit der Beleidswetenschappen
* Bibliotheken Provincie Gelderland
* Stichting Arnhemse Openbare en Gelderse Wetenschappelijke Bibliotheek

Afbeeldingen

*	Afbeelding 1	Gemeente Doetinchem, 1866
*	Afbeelding 1a	Gemeente Ambt-Doetinchem, 1866
*	Afbeelding 2	Geomorfologische kaart gemeente Doetinchem
*	Afbeelding 3	Infrastructuur gemeente Doetinchem omstreeks 1920
*	Afbeelding 4	Bevolkingsontwikkeling gemeente Doetinchem 1850-1940
*	Afbeelding 5	Schematische weergave uitbreidingen 1850-1940, gemeente Doetinchem
*	Afbeelding 6	Schematische weergave uitbreidingen 1850-1940 kern Doetinchem
*	Kaart 1	Typologie uitbreidingen gemeente Doetinchem 1850-1940

Kaartmateriaal

* Bodemkaart 1/50.000, 1970
* Topografische kaart 1/25.000 en 1/50.000, diverse jaargangen
* Topografische en Militaire kaart 1/25.000 en 1/50.000, 1850-1864
* Kaartenboek van Gelderland, 1843
* J. Kuijper, Gemeente-atlas van Gelderland 1868, Leeuwarden, 1970
* Rivierkaart 1/10.000, 1928
* Inventarisatiekaarten architect ir. Ovink

Literatuur

* Blankesteijn, G., *Doetinchem in de loop der eeuwen*, Doetinchem, 1978

* Boogman, J.C. en Oosterhaven, S., *Geschiedenis van Doetinchem*, Zutphen, 1986

* Borman, R., *Oost-Gelderland archeologisch bekeken; overzicht van prehistorie en vroege geschiedenis*, Zutphen, 1978

* Centraal Instituut voor Industrie-ontwikkeling, *Documentatie van industrieterreinen en andere industriële vestigingsfactoren, Provincie Gelderland, gemeente Doetinchem*, Den Haag, 1946

* Economisch en Technologisch Instituut van Gelderland, *Rapport betreffende de ontwikkeling van de werkgelegenheid en de werkloosheid in Achterhoek en Liemers alsmede enkele consequenties hiervan voor de toekomst*, Arnhem, 1954

* Economisch en Technologisch Instituut van Gelderland, *Gemeente Doetinchem; welvaartsbronnen en ontwikkelingsmogelijkheden*, Arnhem, 1957

* Gemeente Doetinchem, *Doetinchem van verleden tot heden*, Den Haag, 1980

* Greeven, K., *Geschiedenis en beschrijving van Doetinchem*, Delfshaven, 1829

* Holt, J.W. en, *Over de N.V. Keppelsche IJzergieterij, in: Kronyck van Deutekom en Salehem*, 1980

* Hoppenbrouwers, O.S.B., Dom H., Over de oorsprong van de oudste ijzergieterij in Nederland, in: Gelre, Bijdragen en Mededelingen, Deel LII, 1952

* Kerkhoffs, B., *Doetinchem van ramp- tot voorspoed; een sfeervol levensverhaal van 750 jaar Doetinchem*, Nijmegen, 1986

* Krosenbrink, G.J.H., *De Achterhoek in grootvaders tijd*, Den Haag, 1975

* Kuipers, R.J. en Moors, P., *Over de ligging van het oude IJzevoorde, in: Kronyck van Deutekom en Salehem*, 1985

* Kuipers, R.J. en Moors, P., *Het ontstaan van de bouwheer van het huis Slangenburg, in: Kronyck van Deutekom en Salehem*, 1988

* Lovink, S.H., *De geschiedenis van Doetinchem*, Doetinchem, 1922

* Lovink, S.H., *In en om Doetinchem*, Doetinchem, 1943

* Nieweg, H., *Doetinchem als historisch centrum van busdiensten, in: Kronyck van Deutekom en Salehem, 1976*

* Schreur, S., *Survey van de gemeente Doetinchem*, Doetinchem, 1946

* Stedebouwkundige studiegroep, *Doetinchem*, Delft, 1971

* Tinneveld, A. e.a., *De Liemers*, Didam, 1953

Oosterbeek, 1992

Stichting MIP-Gelderland
Oranjeweg 60
6861 BL OOSTERBEEK
tel. 085 - 336 326